

DISCURS PRONUNCIAT EN L'ACTE DE COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI DE L'ESCOLA DEL TREBALL DE BARCELONA

Francesc X. Barca Salom

Catedràtic d'organització i projectes energètics
Cap del departament d'Instal·lacions i Manteniment

Barcelona, 29 de maig de 2014

Honorable Consellera d'Ensenyament, Excm. Sr. President de la Diputació de Barcelona, Il·lm. Sr. Regidor de l'Ajuntament, Sr Director de l'Institut Escola del Treball, distingides autoritats, membres de la comunitat escolar, senyores i senyors.

La tècnica, entesa com aquell conjunt d'habilitats que sorgeixen de la necessitat de modificar el medi que ens envolta, durant molts segles no s'havia transmès en escoles sinó a través de l'estructura productiva. Era en el taller on l'aprenent, veient com ho feia el mestre, aprenia també l'ofici. Potser per aquesta raó, l'establiment d'escoles tècniques, qualsevol que fos el seu nivell, va trigar tants anys.

Catalunya, com Espanya, no foren alienes a aquesta tendència i no fou fins ben entrat el segle XVIII, que no es va començar a veure la necessitat de disposar de centres on formar especialistes hàbils en diferents camps.

A Barcelona a l'interior del recinte emmurallat s'hi allotjava en el segle XVIII una intensa activitat comercial, mercantil i artesanal, sobretot arran de l'obertura dels ports al comerç amb Amèrica. I tanmateix, no hi havia centres docents destinats a la formació de tècnics que dirigissin tot aquell desenvolupament econòmic. La universitat, encara ancorada en el passat, havia estat traslladada a Cervera i sols el Seminari de Nobles de Santiago de Cordelles, adreçat a la noblesa, i la Reial Acadèmia Militar impartien formació a la ciutat.

En aquest context, la Real Junta Particular de Comerç de Barcelona aviat va percebre que la manca d'especialistes en camps tant fonamentals com la maquinària, la química, la navegació i la comptabilitat constituïa un problema que incidia directament en el

desenvolupament econòmic. La Junta de Comerç, en lloc de deixar als tallers i als gremis la preparació pràctica dels nous tècnics, va decidir liderar i prendre part activa en la tasca educativa d'aquests futurs professionals.

Fou així com amb els cabals del dret de pariatge, aquells dos diners per cada lliura del valor dels articles que entraven per la Porta de Mar, els membres de la Junta encetaren un projecte educatiu de gran abast, la repercussió del qual encara es deixa sentir actualment. Entre 1770 i 1845, la Junta de Comerç va crear vint-i-tres escoles o càtedres. Es tractava d'uns ensenyaments gratuïts que duraven un o dos cursos acadèmics i en què un professor impartia a un grup classe, durant una o dues hores diàries, uns continguts tant teòrics com pràctics.

Un dels fets més rellevants d'aquells anys va ser l'establiment, als locals de la Llotja de Mar de Barcelona, d'un sistema d'enllumenat per gas dut a terme pel catedràtic de química, Josep Roura per primer cop a Espanya. Tan rellevant fou, que uns anys després el pintor barceloní, Emili Casals, ho plasmava en un quadre.

Tot i aquests destacats inicis de la formació tècnica a Catalunya, va caldre esperar un segle fins que el govern Espanyol, mitjançant un decret del Ministre Seijas Lozano, establís les Escoles Industrials, una de les quals, com no podia ser d'altra manera, va ser la de Barcelona. Així, entre juny i setembre de 1851, les escoles de la Junta de Comerç que ocupaven l'antic convent de San Sebastià van passar a convertir-se en l'Escola Industrial Barcelonesa en la qual s'impartien els tres nivells d'ensenyament: elemental, d'ampliació i superior. Aquesta Escola va esdevenir pocs anys després l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona.

Els ensenyaments impartits per la Junta de Comerç van deixar en l'imaginari col·lectiu una imatge tant positiva que anys després, sent rector de la Universitat de Barcelona Antoni Bergnes de les Cases es va encarregar al pintor Dionís Baixeres l'elaboració d'un quadre commemoratiu de les Escoles de la Junta de Comerç que decora actualment el Pananinf d'aquesta Universitat.

No ha de resultar sorprenent, doncs, la insistència del director de l'Escola d'Enginyers Ramon de Manjarrés i de Bofarull, antic alumne de les Escoles de la Junta de Comerç,

per a que la Diputació creés el 1871 uns ensenyaments nocturns gratuïts adreçats a obrers .

Conscient que no podia haver bons enginyers sinó havia operaris preparats, Manjarrés va aconseguir de crear uns estudis nocturns adreçats a millorar la formació dels treballadors. La Diputació, com a coneixedora de les necessitats específiques de l'entorn havia de ser la institució que se'n fes càrrec. Uns ensenyaments a dos nivells, un adreçat a operaris i un altre al caps de taller, conformaven un pla d'estudis que girava al voltant de la química, la mecànica i el tèxtil. Naixia així l' Escola d'Arts i Oficis adscrita a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona, el precedent més immediat com veurem de l'Escola on ens trobem actualment.

Cap al 1900, en alguns països europeus com França, Anglaterra o fins i tot als Estat Units se sentia la necessitat de millorar els ensenyaments tècnics. L'exemple a seguir era Alemanya que en el darrer terç del segle XIX havia dut a terme una reforma en la que tots els altres països s'emmirallaven. A Catalunya, aquest corrent d'opinió es manifestava en els debats i resolucions de l'Assemblea Catalanista que va elaborar el 1892 les conegudes Bases de Manresa.

La base 15 dedicada a l'ensenyament proposava una xarxa comarcal de centres adaptats a les característiques socio-econòmiques de cada comarca, objectiu molt ambiciós atès el baix nivell d'alfabetització de la població. Per això, l'ensenyament professional, des de la seva implantació a més de formar tècnicament, havia de fer front a les deficiències de l'ensenyament general. És a dir abans d'aprendre un ofici calia aprendre els rudiments de la lectura, escriptura i càlcul.

Puig i Cadafalch i els que com ell prepararen la base de Manresa no estaven sols en la seva concepció. La necessitat de formar millor els tècnics havia arrelat a la consciència col·lectiva, de forma que a les darreries del segle XIX s'havien creat diversos centres de formació tècnica a ciutats com Terrassa o Vilanova i la Geltrú, o d'altres escoles impulsades per l'Església.

Al 1901, al mateix temps que el Ministeri d'Instrucció Pública, presidit pel comte de Romanones, promulgava unes reformes que afectaven els ensenyaments tècnics i creava

49 escoles superiors industrials a tot el territori espanyol, el Foment del Treball va establir una comissió formada per Josep Albert Barret, August de Rull i Emili Riera per tal d'estudiar la creació d'una Escola Industrial. De nou tornava a planar la idea d'un centre on s'impartissin tots els nivells d'ensenyament tècnic com hi havia estat la primitiva Escola Industrial Barcelonesa.

En aquest sentit, l'informe elaborat per aquesta comissió proposava que l'ensenyament s'estructurés en tres "categories": elemental, secundària i superior. L'ensenyament elemental havia de ser nocturn i impartir-se tant al nou centre com a d'altres escoles elementals establertes en els altres barris de Barcelona.

Els treballs preparatoris anaren avançant i el maig de 1904 es constituí, a la Diputació de Barcelona, el Patronat de la nova Escola Industrial. Aquest esdeveniment va permetre desencallar el procés i facilitar la decisió més transcendental, que fou l'adquisició de la fàbrica Can Batlló el 1906.

Diu Alexandre Galí que els membres del Patronat, atesa la manca de recursos, es van veure obligats a completar la subvenció de la Diputació amb diners propis. Aquesta escassetat va ser la responsable que es renunciés a construir edificis de nova planta i s'optés, sortosament, per condicionar la fàbrica que havia edificat Rafael Guastavino, salvant així una de les joies arquitectòniques del patrimoni cultural.

L'elecció de Prat de la Riba com a president de la Diputació el 1907 va obrir el camí per a l'autogovern que no va arribar, però, fins que l'acció de les quatre diputacions catalanes fou mancomunada i pogueren esdevenir una plataforma per a l'establiment d'una política catalana comuna. Els recels de l'estat espanyol van endarrerir aquest projecte fins a 1914 en què es va poder constituir la Mancomunitat gràcies a una llei general que donava permís, a les diputacions que ho volguessin, a dur a terme accions conjuntes mancomunadament. Sols les quatre catalanes s'hi adheriren i, tot i que no aconseguiren cap traspàs addicional, l'actuació de la Mancomunitat de Catalunya va esdevenir un exemple d'iniciativa i d'autoritat moral que encara és vigent avui en dia.

No és el cas, en aquesta meua breu intervenció, d'aprofundir en les actuacions que la Mancomunitat va dur a terme en diversos camps al llarg dels 11 anys de la seva

existència. Si que cal remarcar que, pel que fa als nous ensenyaments, l'Escola Industrial va ser el centre de la seva atenció.

En aquest sentit al 1908, la visita d'Alfons XIII al recinte va significar el tret de sortida dels ensenyaments que poc a poc anaren ocupant els edificis, primer el Laboratori General d'Assaigs i poc després l'Escola d'Indústries Tèxtils. Amb l'Escola Tèxtil va arribar també la secció de telers de la càtedra de teixits de l'Escola d'Arts i Oficis que no sols solucionava així els seus problemes d'espai sinó que també donava el primer pas per la integració de l'Escola d'Arts i Oficis a l'Escola Industrial. Durant el 1903 es van adequar els nous edificis a fi que aquesta Escola pogués ser trasllada el curs següent i es constituís com a Escola Elemental del Treball.

Els nous locals de l'Escola del Treball, que van ocupar uns antics magatzems de la fàbrica degudament remodelats per l'arquitecte Josep Goday i decorats amb un gran fris pel pintor Francesc Canyellas Balagueró, comptaven el 1914 amb totes les instal·lacions necessàries, tant per a fer classes nocturnes com per dur a terme les pràctiques de les especialitats de manyans de màquines, fonedors i modelistes, electricistes, maquinistes conductors de màquines de vapor, mecànics automobilistes, teixidors, operaris d'indústries químiques, fusters i capatassos d'obres.

Amb aquesta nova escola, els joves aprenents ja podien seguir uns estudis que s'estenien al llarg de tres anys amb un component pràctic molt important, però que eren complementats amb classes teòriques i amb altres activitats d'abast científic i humanístic.

Com que l'Escola del Treball era continuadora de l'Escola d'Arts i Oficis, el primer director va ser el director de l'Escola d'Enginyeria Industrial, Paulí Castells, però aviat va ser rellevat per Josep Albert Barret, un dels promotors de l'Escola Industrial i responsable de la secció de modelistes i fonedors, el qual ja no seria, però, director de la d'Enginyers.

I tal dia com avui, un 29 de maig de fa 100 anys en una sala condicionada per l'acte, amb la presidència d'Enric Prat de la Riba, president de la Mancomunitat de Catalunya, es va inaugurar l'Escola Elemental del Treball.

Com succeeix amb tota institució longeva els moments feliços es combinen amb els tristos i de vegades luctuosos.

Així, el 8 de gener 1818, a pocs metres de la sortida de l'Escola, que era aleshores camps de conreu, el director Josep Albert Barret fou assassinat. Un acte que va colpir l'opinió pública del moment i que posteriorment ha donat lloc a alguna novella de caire històric que tracta de trobar explicacions a un cas penal que no va quedar totalment resolt.

Un altre moment difícil per l'Escola va arribar amb la dictadura del general Primo de Rivera que, a banda de forçar la substitució del president de la Mancomunitat i de promulgar un decret pel qual es prohibia l'ensenyament en català, va desencadenar un procés de depuració del professorat que va afectar a més d'un centenar, dels quals 29 eren de l'Escola i entre ells, el propi director, Rafael Campalans, i també Pau Vila, Antidi Layret i Ferran Tarragó entre d'altres. Ens estem referint al cas Dwelshauvers, professor d'origen belga que dirigia el Laboratori de Psicologia Experimental.

La Guerra Civil i la posterior repressió del règim franquista també va representar un altre cop dur per a la història de l'Escola del Treball, dels 130 professors que impartien classes el curs 1938-39, havien mort 11 durant la guerra, d'altres havien fugit a l'estranger com el director, Estanislau Ruiz Ponsetí. Els que es quedaren patiren la repressió que va afectar més cruament a 28 professors i 8 persones de serveis i consergeria sancionats per haver estat republicans, d'esquerres o catalanistes.

Però no fora just tancar aquesta intervenció sense fer referència als períodes brillants de l'Escola, entre els que, evidentment, caldria esmentar no sols els primers anys en què la figura destacada de Rafael Campalans va imprimir caràcter a aquest centre, sinó també els anys de la República on el president de la Generalitat Lluís Companys creava el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) que va establir un pla general d'ensenyaments que articulava tots els nivells existents, des de l'escola maternal a la Universitat, passant per la formació politècnica i les Escoles del Treball.

Finalment cal referir-se a l'etapa democràtica, on novament l'Escola va incorporar-se a la Generalitat de Catalunya, i de la qual molts dels que aquí som ara presents hem estat

no sols testimonis sinó part activa. Una condició aquesta que no ens facilita dur a terme una anàlisi desapassionada i objectiva. Deixarem doncs a les generacions posteriors la valoració sobre si hem estat prou capaços de continuar i millorar el llegat rebut i celebrarem aquest centenari amb l'esperança de haver estat dignes successors dels que ens precediren i haver pogut transmetre el nostre llegat a les generacions posteriors a fi que puguin mantenir, si cap uns altres cent anys més, aquesta institució com a referent dels ensenyaments professionals a Catalunya.

Moltes gràcies

